

УДК 785+790 (477)

Сідлецька Тетяна Іванівна.
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри філософії та гуманітарних наук
Вінницького національного
технічного університету
ORCID: 0000-0001-8209-8387
sidletka79@gmail.com

НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ ЯК ЯВИЩЕ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Мета роботи - виявлення сутності і структури народно-інструментального мистецтва України як явища музичної культури та аналіз його основних компонентів – інструментарію, композиторської творчості, виконавства, фахової музичної освіти, мистецтвознавства. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні методів аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, а також у використанні системного і структурно-функціонального підходів. Це дало змогу здійснити аналіз функціонування народно-інструментального мистецтва України з узгодженням усіх його компонентів. **Наукова новизна** роботи полягає у поглибленні вивчення теоретичних і практичних надбань народно-інструментального мистецтва України, аналізі його основних компонентів. **Висновки.** Народно-інструментальне мистецтво України є явищем музичної культури, що функціонує як складна цілісна система, до якої входять ряд компонентів (інструментарій, композиторська творчість, виконавство, фахова музична освіта, мистецтвознавство (музикознавство)). Ці компоненти взаємодіють між собою і постійно перебувають у численних системних і поза-системних взаємозв'язках, забезпечуючи створення, поширення і використання результатів творчої діяльності у народно-інструментальній сфері.

Ключові слова: народно-інструментальне мистецтво України, народний музичний інструментарій, виконавство, композиторська творчість, виконавсько-педагогічна школа народно-інструментального мистецтва, музична культура, мистецтвознавство.

Сидлецкая Татьяна Ивановна, кандидат искусствоведения, доцент, доцент кафедры философии и гуманитарных наук Винницкого национального технического университета

Народно-инструментальное искусство Украины как явление музыкальной культуры

Цель работы - выявление сущности и структуры народно-инструментального искусства Украины как явления музыкальной культуры и анализ его главных компонентов – инструментария, композиторского творчества, исполнительства, специального музыкального образования, искусствоведения. **Методология** исследования заключается в использовании методов анализа, синтеза, сравнения, обобщения, а также в применении системного и структурно-функционального подходов. Это позволило проанализировать функционирование народно-инструментального искусства Украины с согласованием всех его компонентов. **Научная новизна** работы заключается в углублении изучения теоретических и практических достижений народно-инструментального искусства Украины, анализе его главных компонентов. **Выводы.** Народно-инструментальное искусство Украины есть явлением музыкальной культуры, что функционирует как сложная целостная система, которая включает ряд компонентов (инструментарий, композиторское творчество, исполнительство, специальное музыкальное образование, искусствоведение (музыковедение)). Эти компоненты взаимодействуют между собой и постоянно пребывают в множественных системных и позасистемных взаимосвязях, обеспечивая образование, распространение и использование результатов творческой деятельности в народно-инструментальной сфере.

Ключевые слова: народно-инструментальное искусство Украины, народный музыкальный инструментарий, исполнительство, композиторское творчество, исполнительско-педагогическая школа народно-инструментального искусства, музыкальная культура, искусствоведение.

Sidletka Tetyana, Ph.D. Art criticism, associate professor, associate professor at the Department of Philosophy and Humanities studies, Vinnytsia National Technical University

Ukrainian Ethnic Folk-Instrumental Music as the Cultural and Art Phenomenon

Purpose of the Article - to show the essential features and structure of the Ukrainian ethnic folk-instrumental music as the aspect of the art and cultural phenomenon; to analyze its main components such as the instruments, the composer creativity, the performance, the professional musical education, and the art criticism. **Methodology.** The methodology is based on such scientific methods as analysis, synthesis, comparison, generalization, systematical and practical approaches. The methodological approach allows analyzing the Ukrainian folk-instrumental music practice and its components coordination. **Scientific Novelty.** The scientific novelty consists in the deep study of the theoretical and practical achievements of the Ukrainian ethnic folk-instrumental music as well as the analysis of its main component. **Conclusions.** Ukrainian Ethnic Folk-Instrumental Music is the art and cultural phenomenon. It is the complex system of the instruments, the composer creativity, the performance, professional musical education, and the art criticism. The numerous systemic and out-systemic interactions between these components provide the creation, the distribution and the using of the creative practice of the ethnic folk-instrumental music.

Key words: Ukrainian ethnic folk-instrumental music, ethnic traditional instruments, performance, composer creativity, the school of ethnic folk-instrumental teaching and performing, music culture, art criticism.

Актуальність теми дослідження. Народно-інструментальне мистецтво України є одним із найцінніших духовних надбань народу. В сучасних складних умовах функціонування української музичної культури народно-інструментальне мистецтво відіграє важливу роль у відродженні художніх цінностей та сприяє культурному розвитку суспільства. Це зумовлює потребу теоретичного осмислення народно-інструментального мистецтва України як цілісного художнього явища.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми функціонування і розвитку народно-інструментального мистецтва України в різних аспектах були і залишаються об'єктом дослідження у вітчизняному мистецтвознавстві. Походження і розвиток народного музичного інструментарію, його конструктивні особливості, акустичні властивості, побутування висвітлені у працях Д. Варламова [1], М. Давидова [2], І. Мацієвського [5], М. Хая, Г. Хоткевича, Л. Черкаського та ін. Композиторську

творчість українських митців для народних інструментів, аналіз її жанрово-стильових рис здійснено у роботах Г. Голяки, Г. Гончарова, Д. Кужелева, А. Нижника, Я. Олексіва, В. Сидоренка, А. Сташевського [7], А. Черноіваненко, Ю. Чумака. Теорію та методику викладання гри на народних інструментах розкрито у працях М. Давидова [2], В. Дорохіна, М. Михайленка, В. Салія та ін. Особливості творчої діяльності провідних українських виконавців на народних інструментах і колективів висвітлено у роботах М. Булди, Л. Кияновської, В. Марченка, Л. Пасічняк, А. Семешка, М. Черепанина та ін. Однак, попри вагомість доробку вчених, в українському мистецтвознавстві відчутно бракує досліджень, в яких народно-інструментальне мистецтво України вивчалось би як системне утворення, що має узгоджену структуру і ряд компонентів.

Мета статті – виявлення сутності і структури народно-інструментального мистецтва України як явища музичної культури та аналіз його основних компонентів – інструментарію, композиторської творчості, виконавства, фахової музичної освіти, мистецтвознавства.

Виклад основного матеріалу. Народно-інструментальне мистецтво України – органічна складова вітчизняної музичної культури, еволюція основних напрямів якої знайшла своє втілення в різних жанрах народно-інструментальної музики. Народно-інструментальне мистецтво України має власний шлях розвитку, упродовж якого відбувалося формування його різновидів і склалася система стійких взаємозв'язків, що зумовлює вбачати ознаки системності у функціонуванні народно-інструментального мистецтва як явища та виділення його компонентів. З огляду на це, найбільш ефективним у дослідженні народно-інструментального мистецтва України є використання системного і структурно-функціонального підходів. За допомогою системного підходу народно-інструментальне мистецтво України досліджується в системі музичної культури, в якій воно реально існує, функціонує, розвивається і складовою якої є. Структурно-функціональний підхід дає можливість здійснити аналіз функціонування народно-інструментального мистецтва України з узгодженням усіх його компонентів.

Першим компонентом у структурі народно-інструментального мистецтва України є народний музичний інструментарій, що становить її основу. Історія становлення та розвитку народного музичного інструментарію тісно пов'язана із загальним процесом розвитку української музичної культури, що формувалась протягом багатьох століть. У визначенні поняття «народні музичні інструменти» існує цілий ряд поглядів українських і зарубіжних учених, що відзначаються неоднозначністю і розмаїтістю. Так, І. Мацієвський, застосовуючи системний метод, розкриває багатоаспектність і багатогранність поняття «народний музичний інструментарій», визначає розмаїття ознак і критеріїв оцінки музичних інструментів, які об'єднує це поняття, а також їхню приналежність до культурно-історичної системи, що постійно розвивається [5, 159]. Таке трактування народного інструментарію не збігається із традиційними уявленнями про народні інструменти як про знаряддя, призначенням яких є відтворення музики і які виконують певну функцію в життєвих або обрядових зв'язках народу [8, 41]. Ми ж у з'ясуванні поняття «народний музичний інструмент» опираємось на положення сучасного дослідника Д. Варламова, який одним із найважливіших у сутності даного поняття вважає соціальний фактор. У визначенні народності музичного інструментарію дослідник головним вбачає роль інструмента в історії народу, відображення його соціальної сутності і художнього потенціалу. Важливою складовою поняття «народність інструментарію» Д. Варламов також вважає етносоціальну самобутність, підкреслюючи, що статус народного визначається проявом особливостей розвитку інструмента в конкретному національно-суспільному середовищі [1]. Отже, ґрунтуючись на положенні Д. Варламова, до поняття «народні інструменти» можна віднести соціально значущі музичні знаряддя, що в певний історичний період відіграли важливу роль у розвитку культури певної етнічної чи соціальної спільноти і водночас відображають особливості світогляду цієї спільноти.

У сучасній музичній практиці і в побуті українського народу використовується народний музичний інструментарій, удосконалення та реконструкція якого відбувалися упродовж усього ХХ ст. і тривають сьогодні. Вводяться нові способи звуковидобування і прийоми гри, завдяки чому з'являється нове звучання удосконалених народних інструментів. Це відповідає вимогам часу і культурним потребам суспільства, яке постає замовником, споживачем і поціновувачем результатів художньої діяльності. Другим компонентом у структурі народно-інструментального мистецтва України є композиторська творчість – явище, що виникло в європейській музичній культурі і пов'язане з професійною писемною складовою музичної традиції.

Творчість сучасних українських композиторів для народних інструментів розвивається в руслі тенденції постмодернізму і характеризується переосмисленням надбань минулого, творчими експериментами, пошуком нових засобів виразності. Митці вільно володіють новітніми композиторськими техніками і залучають художньо-технічні прийоми та засоби, притаманні сучасній камерно-інструментальній музиці – додекафонію, серійну техніку, алеаторику, полістилістику, сонористичні прийоми.

Відбувається розвиток і оновлення академічних жанрів музики для народних інструментів – концерту, сонати, сюїти, партити із позицій сучасної стилістики. У творах спостерігається поєднання інтонаційно-ритмічних елементів різних стилів (неокласицизму, необароко, неоромантизму) із засобами сучасної музичної мови. Новітні техніки композиції (сонористика, мінімалізм, кластерна техніка

та ін.) органічно поєднуються із фольклором та індивідуальними особливостями композиторського мислення.

На межі ХХ – ХХІ ст. народні інструменти активно інтегруються у інструментальний простір камерної музики. Для удосконалення народних інструментів починають створювати музику композитори, які працюють в інших академічних жанрах. Це є свідченням утвердження статусу народних інструментів у сфері сучасної академічної музики, оновлення їхнього естетичного іміджу. У доробку українських композиторів представлені твори для камерного ансамблю за участю народних інструментів у поєднанні з академічними. На сьогодні створено велику кількість композицій для струнних і готово-виборного баяна (В. Бібік, Ю. Гомельська, В. Губа, В. Зубицький, В. Ларчіков, Л. Самодаєва, Є. Станкович, К. Цепколенко), який розглядають як камерний концертний інструмент. Існує ціла низка творів й для інших змішаних складів – баяна й фортепіано (Ю. Гомельська, К. Майденберг-Тодорова, А. Томльонова), баяна і флейти (В. Бібік, В. Зубицький), баяна і кларнета (Л. Самодаєва), баяна і фуга (А. Томльонова), бандури і фортепіано (Ю. Олійник), домри і фортепіано (В. Івко), скрипки, гітари і баяна (А. Загайкевич), флейти, скрипки, гітари, акордеона, контрабаса та ударних (В. Мартинюк) та ін. Помітне місце в українській музичній культурі також займають композиції для струнного квартету, камерного та симфонічного оркестрів із соло народних інструментів, зокрема, для бандури з оркестром (І. Гайдено, О. Герасименко, В. Павліковський), для гітари і симфонічного оркестру (А. Андрушко, М. Стецюн), для цимбалів і камерного оркестру (Б. Синчалов), для цимбалів і симфонічного оркестру (А. Гайдено), для баяна з оркестром (І. Гайдено, В. Зубицький, В. Рунчак, Л. Самодаєва), для акордеона з камерним оркестром (А. Гайдено), для домри з оркестром (Ю. Бабенко) та ін. Такі творчі експерименти співзвучні із постмодерністською тенденцією «змішування-синтезу» і сприяють виявленню нових, досі не розкритих художньо-виражальних можливостей удосконаленого народного музичного інструментарію.

У сучасній народно-інструментальній музиці відбувається поєднання елементів стильових систем різних епох із використанням нових музично-виразових засобів, жанрів розважальної музики та авангарду. Яскраве відображення ця тенденція набула у композиціях майстерно синтезованого модерну і естрадно-джазового напрямку (творчість А. Білошицького, А. Гайдена, В. Власова, В. Зубицького, А. Шашевського). У низці творів поєднано ознаки неobaroco, неofolklorizmu та прийоми джазового музикування (творчість В. Зубицького, Г. Матвіїва, Ю. Олійника, Р. Стахніва), ознаки джаз-року і блюзу (музика А. Білошицького, Б. Мирончука, Ю. Шамо). Отже, композиторська творчість для народних інструментів демонструє яскраве новаторство у сфері сучасних ідей та композиторських технік і відбиває прагнення зробити удосконалені народні інструменти надбанням академічної музики.

Композиторська творчість тісно пов'язана із музичним виконавством - соціокультурним і художнім явищем, що «забезпечує реальне (звукове) буття музики, відтворює музичні твори у готовому вигляді для суспільного та індивідуального уживання» [3, 8]. Об'єктом і суб'єктом музично-виконавської діяльності є музичний твір і виконавець (група виконавців). Більшість учених вважають музичне виконавство художньо-творчою діяльністю, що є вторинною щодо «створення» твору, тому що він є продуктом творчості композитора. Натомість Н. Корихалова зазначає про некоректність розподілу видів творчої діяльності в музиці на первинний та вторинний і трактує виконавство як самостійний вид діяльності, підґрунтям якого є факт існування самого музичного твору, яке в процесі інтерпретації може набувати різної естетичної цінності [4].

Проблему первинного і вторинного видів творчої діяльності досить ефективно розв'язує А. Муха, який поєднує композиторську і виконавську творчість та слухацьке сприйняття музичних творів в один процес, і таким чином визначає композиторську діяльність як первинну, виконавську – як центральну, слухацьку – як підсумкову [6, 71]. Отже, композиторська і виконавська творчість тісно взаємопов'язані між собою і постають як послідовний акт діяльності.

Одним із видів музично-виконавської діяльності є народно-інструментальне виконавство. В сучасній музичній культурі існують три основні напрями народно-інструментального виконавства: фольклорний, академічний та естрадний. Витоки фольклорного напрямку сягають періоду палеоліту, йому притаманні колективна форма творчості, синкретичний характер виконання, усне збереження і передавання творів. Академічний напрям народно-інструментального виконавства є відносно молодим явищем культури, процес формування якого охопив майже усе ХХ ст. В українську традиційну музичну культуру поступово проникали форми і засоби західноєвропейської академічної музики, відбулися удосконалення та реконструкція народного музичного інструментарію, створення навчального та концертного репертуару для народних інструментів. В естрадному напрямі вказаного виду музичної культури поєднано окремі естрадні стилі з виконавством на удосконалених чи автентичних народних інструментах.

Музична освіта тісно взаємопов'язана із композиторською творчістю і музично-виконавською діяльністю і має такі складові: заклади музичної освіти, фахові мистецькі школи, постаті педагогів. Музичну освіту розглядають як культурну традицію, реалізація здобутків якої здійснюється через діяльність професійно спрямованих закладів освіти і безпосередньо постатей педагогів – засновників та послідовників фахових мистецьких шкіл.

Академічна виконавсько-педагогічна школа народно-інструментального мистецтва в Україні заснована видатним педагогом і музикантом М. Гелісом у 1930-х рр. Він був організатором і першим викладачем класу народних інструментів (а згодом – кафедри) Київської консерваторії. Митець на основі теоретично-методичних напрацювань суміжних академічних сфер музичного виконавства та власного педагогічного досвіду розробив методіку викладання гри на народних інструментах. Згодом на єдиній методологічній основі послідовники М. Геліса заснували кафедри народних інструментів у регіонах. У результаті в Україні були сформовані регіональні виконавсько-педагогічні школи народно-інструментального мистецтва (Харківська, Київська, Одеська, Львівська, Донецька), що характеризуються самобутністю, оригінальною творчістю представників, мають власну історію розвитку.

Утворення регіональних виконавсько-педагогічних шкіл відбулося у руслі загальних процесів розвитку народно-інструментального мистецтва: використання єдиних навчальних програм, науково-методичної та нотної літератури, творчості українських композиторів для народних інструментів, досягнень науково-дослідної діяльності мистецтвознавців у даній сфері, у проведенні всеукраїнських та міжнародних конкурсів виконавців на народних інструментах, міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. Таким чином відбулося формування української музично-педагогічної школи народно-інструментального напрямку в сукупності її регіональних відгалужень.

Головним принципом діяльності кафедр народних інструментів музичних закладів освіти є комплексний підхід у вихованні виконавців, педагогів, диригентів. Робота кафедр народних інструментів музичних закладів освіти спрямована на академізацію народно-інструментального виконавства, що сприяє утвердженню вказаного жанру в академічному музичному просторі.

У лоні вищих закладів освіти виникають і розвиваються наукові мистецтвознавчі школи. Мистецтвознавство (музикознавство) – одна зі складових системи народно-інструментального мистецтва, до якої входять два компоненти – наука і мистецька критика, що розкривають головні напрями мистецтвознавства – науково-теоретичний, історичний та публіцистичний.

Слід відзначити, що упродовж свого нетривалого існування у порівнянні з іншими жанрами академічної музики, у сфері народно-інструментального мистецтва України створено ґрунтовну науково-теоретичну базу, до якої входять цілий ряд докторських, кандидатських дисертацій, монографій, підручників, посібників. Зокрема, ґрунтовно розроблено теорію формування виконавської майстерності (Ю. Бай, М. Давидов, С. Карась, В. Князев, В. Самітов, А. Семешко (баян), Н. Брояко (бандура), Л. Матвійчук, В. Петрик (домра), М. Михайленко (гітара), теорію та історію народно-оркестрового виконавства (В. Дейнега, О. Ільченко, М. Лисенко, Ю. Лошков, О. Трофимчук, Т. Сідлецька), теорію та історію народно-інструментального ансамблевого виконавства (Б. Водяний, П. Дрозда, І. Маринін, Л. Пасічняк), теорію виховання духовного потенціалу музиканта-виконавця (О. Олексюк). Низка дисертаційних досліджень українських учених присвячена висвітленню історичного розвитку народного музичного інструментарію і окремих жанрів народно-інструментального мистецтва. Серед них – кандидатські дисертації Т. Барана, О. Незовибатька (цимбали), Р. Безуглої, М. Булди, Є. Іванова, І. Єргієва, Д. Кужелева В. Марченка, Ю. Нефедова (баянне, акордеонне мистецтво), В. Дудчак, Н. Морозевич, І. Панасюк (бандурне мистецтво), Є. Бортника, Н. Костенко (домрове мистецтво), С. Костогриза (балалайкове мистецтво), Б. Корчинської-Яскевич (сопілкове мистецтво). Справжньою енциклопедією народно-інструментального мистецтва є підручник М. Давидова «Історія виконавства на народних інструментах» (Українська академічна школа)» [2], де детально висвітлено композиторські, виконавські, науково-теоретичні та педагогічні здобутки у сфері народно-інструментального мистецтва України.

Висновки. Отже, народно-інструментальне мистецтво України функціонує як складна цілісна система, до якої входять ряд компонентів (інструментарій, композиторська творчість, виконавство, фахова музична освіта, мистецтвознавство (музикознавство). Ці компоненти взаємодіють між собою і постійно перебувають у численних системних і позасистемних взаємозв'язках, забезпечуючи створення, поширення і використання результатів творчої діяльності у народно-інструментальній сфері.

Література

1. Варламов Д. И. *Метаморфозы народного музыкального инструментария*. Москва: Издательство «Композитор», 2009. 180 с. URL: https://royallib.com/read/varlamov_dmitriy/metamorfozi_muzikalnogo_instrumentariyaneofilosofiya_narodnoinstrumentalnogo_iskusstva_xxi_veka.html#0 (дата звернення 24.10.2018).
2. Давидов М. *Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа): підручник*. Вид. 2-ге, допов., випр. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського. 2010. 592 с.
3. Жайворонок Н. Б. *Музичне виконавство як феномен музичної культури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 17.00.01*. Київ, 2006. 19 с.
4. Корыхалова Н. *Интерпретация музыки: теоретические проблемы музыкального исполнительства и критический анализ их разработки в современной буржуазной эстетике*. Ленинград: Музыка, 1979. 208 с.
5. Мацевский И. В. *Народный музыкальный инструмент и методология его исследования: к насущным проблемам этноинструментоведения. Актуальные проблемы современной фольклористики: сб. ст. и материалов*. Ленинград, 1980. С. 159-164.
6. Муха А. *Процесс композиторского творчества (проблемы и пути исследования)*. Київ: Музична Україна, 1979. 271 с.
7. Сташевський А. Я. *Сучасна українська музика для баяна: виражальні засоби, композиційні технології, інструментальний стиль: монографія*. Луганськ: Янтар, 2013. 328 с.